Journal of Nurse and Physician within War/Spring 2024/ Twelfth Year

ISSN: 2645-3940 DOI: 10.29252/npwjm.12.42.22

Veterans and combatants' perception of the psychological consequences of spirituality, religiosity, and trust in God during the holy defense period: A phenomenological study

Seyed Alireza Ghasemi[1]
Minoo Miri [2*]
Mohammad Taghi Mobasheri [3]
Morteza Kadkhoda[4]
Seyed Mostafa Saffari[5]

Abstract

Introduction: In addition to the many physical threats, it creates for the warriors, war conditions also make them face many psychological crises. Meanwhile, religion and spirituality have always been considered as strategies for improving mental health. Therefore, the current research was conducted with the aim of investigating the perception of veterans and warriors about the psychological consequences of spirituality and trust in God during the holy defense period.

Method: The research was conducted with a qualitative and phenomenological approach. The participants were all combatants, including male veterans and martyrs of South Khorasan province, who had a history of being on the fronts during the 8-year war. A number of veterans were selected from each city of South Khorasan, which has 11 cities, and finally semi-structured in-depth interviews were conducted with 30 combatants. The resulting data were analyzed in MAXQDA-11 and Colizzi coding method.

Findings: The analysi s of interviews with veterans showed that five components of psychological consequences of spirituality, consequences of religiosity, effect of appeal and secret and need of group, consequences of trust and consequences of secret and need of God, each had positive psychological effects, which are peace, avoiding negative thoughts and mood disorders, and finally, they provided the mental health of the warriors.

Conclusion: The results indicate that spirituality, religiosity and trust in God can be considered essential and important strategies for improving people's health and mental health in stressful environmental conditions.

Keywords: Veterans, religiosity, spirituality, trust, mental health.

Affiliations

1.Department of Psychology, Birjand University, Birjand, Iran.
2. Department of Psychology Education and Counseling, Farhangian University, Tehran, Iran. Corresponding Author. ORCID:0000-0001-9432-1718 - Email: m.miri@cfu.ac.ir
3. Department of Theology and Islamic Studies, Shahid Mufatteh Campus, Farhangian University, Tehran, Iran.
4. Department of Educational Sciences, Birjand University, Birjand, Iran.
5. Elementary Education Department, Farhangian University, Tehran, Iran

[Downloaded from npwjm.ajaums.ac.ir on 2026-09-15]

ISSN: 2645-3940 DOI: 10.29252/npwjm.12.42.22

ادراک جانبازان و رزمندگان از پیامدهای روان‌شناختی معنویت، دین‌داری و توکل به خداوند در دوران دفاع مقدس: یک مطالعه پدیدارشناسانه

سید علیرضا قاسمی[۱]
مینو میری[۲*]
محمدتقی مبشری[۳]
مرتضی کدخدا[۴]
سید مصطفی صفاری[۵]

چکیده

مقدمه:
زمینه و هدف: شرایط جنگی علاوه بر تهدیدات جسمانی فراوانی که برای رزمندگان ایجاد می‌کند، آنان را با بحران‌های روانی بسیاری نیز روبه‌رو می‌کند. در این میان دین و معنویت همواره از راهبردهای بهبود سلامت روان به شمار می‌رفته‌اند. لذا پژوهش حاضر باهدف بررسی ادراک جانبازان و رزمندگان از پیامدهای روان‌شناختی معنویت و توکل به خداوند در دوران دفاع مقدس انجام گرفت.
مواد و روش‌ها: پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و از نوع پدیدارشناسی انجام گرفت. مشارکت‌کنندگان پژوهش کلیه رزمندگان شامل جانبازان و ایثارگران مرد استان خراسان جنوبی بودند که در دوران جنگ ۸ساله، سابقه حضور در جبهه‌ها را داشته‌اند. از هر شهرستان خراسان جنوبی که دارای ۱۱شهرستان است، تعدادی از جانبازان انتخاب شدند و در نهایت با ۳۰ نفر از رزمندگان مصاحبه عمیق نیمه ساختاریافته انجام شد. داده‌های حاصل در نرم افزار MAXQDA-11 و با روش کدگذاری Colizzi مورد تجزیه‌وتحلیل قرارگرفت.
یافته ها: تجزیه‌وتحلیل مصاحبه با جانبازان دوران دفاع مقدس نشان داد پنج مؤلفه پیامدهای روان‌شناختی معنویت، پیامدهای دین‌داری، تأثیر توسل و راز و نیازگروهی، پیامدهای توکل و پیامدهای راز و نیاز باخدا، هر یک دارای اثرات روان‌شناختی مثبتی بودند که زمینه آرامش، دوری از افکار منفی و اختلالات خلقی و در نهایت سلامت روان رزمندگان را فراهم می‌کردند.
نتیجه‌گیری: نتایج پژوهش حاکی از آن است که میتوان معنویت، دین‌داری و توکل به خداوند را از راهبردهای ضروری و مهم بهبود سلامت و بهداشت روانی افراد در شرایط تنش‌زای محیطی تلقی نمود.
کلیدواژه‌ها: جانبازان، دین‌داری، معنویت، توکل، سلامت روان.

وابستگی سازمانی نویسندگان
۱. گروه روان‌شناسی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران.
۲.گروه آموزش روان‌شناسی و مشاوره، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. نویسنده مسول.
کد ارکید: ۱۷۱۸-۹۴۳۲-۰۰۰۱-۰۰۰۰ پست الکترونیک: m.miri@cfu.ac.ir
۳. گروه الهیات و معارف اسلامی، پردیس شهید مفتح، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.
۴. گروه علوم تربیتی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران.
۵. گروه آموزش ابتدایی دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

[Downloaded from npwjm.ajaums.ac.ir on 2026-09-15]

مقدمه

جنگ و دفاع در طول تاریخ بشر، همواره بخش مهمی از زندگی انسان‌ها را به خود اختصاص داده است(۱). جنگ عراق با ایران، دومین جنگ طولانی قرن حاضر پس از جنگ ویتنام بود که نزدیک به هشت سال به طول انجامید و صدها هزارکشته و زخمی بر جای گذاشت(۲). مسئله اساسی اینجاست که آیا در میدان جنگ که سرشار از فشارهای روانی و تنش‌های روانی است، این ابزارها و ماشین‌آلات جنگی است که قدرت و پیروزی میآفرینند یا نیروی برتر و مهمتر دیگری در کار است؛ نگاهی به تاریخ و تجربه هشت سال جنگ در ایران، سخن از نیروی برتر و مهم‌تر دیگری می‌گوید، نیروی معنوی که توانست رزمندگان ما را در برابر سیل کمک‌های مادی دنیای غرب و ماشین‌آلات مدرن ارتش عراق، چون کوهی استوار پابرجا بدارد تا آن‌ها حتی یک وجب از خاک ایران عزیز را از دست ندهند(۳). حاتمی و همکاران (۴)، در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که روحیه معنوی و توکل رزمندگان کشورمان، عامل مهمی در کسب پیروزی ایران در طول هشت سال دفاع مقدس به شمار می‌آید. اسلام ناب و ایمان به خدا بیشترین نقش و منافع اقتصادی کمترین نقش را در شکلگیری روحیه مقاومت رزمندگان در دوران دفاع مقدس داشته است(۵).

معنویت به‌عنوان راهبردهای مؤثر مقابله با آشفتگی‌ها و پریشانی‌ها موردتوجه عده بسیاری از روانشناسان و روان‌پزشکان قرارگرفته است(۶). اگرچه مفهوم‌سازی معنویت به‌عنوان یک سازه پیچیده است، با این وجود تعدادی از دانشمندان معنویت را به‌عنوان یک محرک اساسی بشر به‌منظور دستیابی به معنای متعالی، اهداف و ارزش‌ها تعریف نموده‌اند(۷). معنویت موجب افزایش سازگاری و قدرت تطبیق فرد با جهان پیرامون، بهبود نگرش او نسبت به دنیا، کاهش احساسات منفی و تنش‌ها می‌شود(۸). درواقع معنویت به فرد کمک می‌کند تا با استرس کنار بیاید، حتی در سخت‌ترین شرایط ازجمله شرایط جنگی همچون دوران دفاع مقدس که جهان شاهد یک جنگ نابرابر بود، امید و آرامش پیدا کند و سلامت روانی خود را حفظ کنند(۹).

دین‌داری، توکل، اعتقادات و باورهای مذهبی از دیگر عوامل بهبوددهنده سلامت روان‌شناختی و بهداشت روانی به شمار می‌روند(۱۰). دین‌داری و باورهای مذهبی عاملی است که می‌تواند جنبه‌های سخت زندگی را تنظیم کند و پشتیبانی برای مقابله با عوامل استرس‌زا و مشکلات قلمداد شود(۱۱و۱۲). ازجمله نمود های دین‌داری می‌توان به پایبندی نظری و عملی به دین و مذهب، انجام مراسم دینی، کنشگری مذهبی، توجه به عقاید ویژه مذهبی، توکل، راز و نیاز و مناجات با خداوند و شرکت در خدمات داوطلبانه مذهبی اشاره کرد(۱۳). بررسی‌های مختلفی نشان داده است که هرچقدر باورها و اعتقادات دینی افراد بیشتر باشد، میزان استرس و درنتیجه اختلالات روحی کمتری داشته و از طرفی دیگر این پایبندی به اعتقادات مذهبی، نقش مهمی در کاهش اضطراب، ناآرامی، افسردگی و سایر مشکلات روانی ناشی از قرارگیری در شرایط بحرانی روانی مانند شرایط تنش‌زای جنگی دارد(۱۴).

توکل به‌عنوان دیگر عامل معنوی مرتبط با بهبود سلامت روان است که در مفهوم به معنای واگذاری امور به خداوند است(۱۵) و به‌صورت کلی متشکل از ۳ مرحله پذیرش وجود و حضور قدرت برتر، ایمان و اعتقاد به مهربان بودن او و نهایتاً رضایت نسبت به خدا است(۱۶). فردی که به خدا توکل دارد، همه حوادث و رخدادها را به خداوند اسناد می‌دهد چون به این باور رسیده است که هیچ اتفاقی در جهان جز به علم و خواست خدا رقم نمی‌خورد(۱۷). مطالعات نشان داده‌اند که پذیرش حضور قدرتی برتر در جهان هستی، اعتقاد به مهربان بودن وکمک‌کننده بودن این قدرت برتر و وجود زندگی پس از مرگ، تجربه هیجان‌های مثبت مثل امید و شادمانی و هدفمندی را افزایش داده(۱۸). احتمال ابتلا به اختلال‌های روانی مثل افسردگی و اضطراب(۱۹) را کاهش می‌دهد، همچنین در شرایط تنش‌زا، با حفظ سلامت جسمانی و روانی بیشتر همراه است(۲۰).

با عنایت به توضیحات فوق و نظر به نقش کلیدی معنویت و باورهای معنوی، دینداری و توکل به خداوند در بهبود سلامت روانی به‌ویژه در شرایط تنش‌زای محیطی ازجمله شرایط جنگی، انجام پژوهشی باهدف تعیین چگونگی کارکردهای معنویت، دین‌داری و توکل به خداوند در دوران سرشار از فشار جنگی، مهم و ضروری به نظر می‌رسید؛ لذا پژوهش حاضر باهدف بررسی ادراک جانبازان و ایثارگران از پیامدهای روان‌شناختی معنویت، دین‌داری و توکل به خداوند در دوران دفاع مقدس انجام گرفت.

روش کار

با توجه به ماهیت موضوع مورد مطالعه، شیوه و رویکرد پژوهش کیفی و از نوع پدیدارشناسی بود. مشارکت‌کنندگان این پژوهش کلیه رزمندگان شامل جانبازان و ایثارگران مرد استان خراسان جنوبی بودند که در دوران جنگ هشت ساله دفاع مقدس حداقل شش ماه سابقه حضور در جبهه را داشته‌اند. در این پژوهش از شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای استفاده شد، به طوری‌که استان خراسان جنوبی به یازده خوشه (۱۱شهرستان) تقسیم شد که هر یک از این خوشه‌ها یکی از شهرستان‌های بیرجند، خوسف، درمیان، نهبندان، سربیشه، قاین، طبس، زیرکوه، فردوس، سرایان و بشرویه بود. سپس از هر یک از شهرستان‌ها با ۲ الی ۴ نفر از ایثارگران به شیوه در دسترس، مصاحبه نیمه ساختاریافته به عمل آمد و درمجموع، با سی نفر از جانبازان، مصاحبه شد. لازم به ذکر است مصاحبه‌های مربوطه از طریق تعیین وقت قبلی انجام گرفت. مدت‌زمان هر یک از مصاحبه‌ها سی الی سی و پنج دقیقه بود. پژوهش حاضر دارای کد اخلاق

[Downloaded from npwjm.ajaums.ac.ir on 2026-09-15]

جدول۱. اطلاعات جمعیت شناختی پژوهش

ردیف	سن	محل تولد	محل حضور در جنگ یا عملیات	سابقه شرکت در جبهه (ماه)
۱	۵۹	درمیان	والفجر۳، والفجر مقدماتی، والفجر۱، مرصاد و نصر۸	۳۴
۲	۵۵	نهبندان	والفجر۹، کربلای ۵، بیت‌المقدس۲	۳۱
۳	۵۵	فردوس	والفجر۳، والفجر۴ والفجر۸ وکربلای۴و۵	۱۸
٤	۵۷	خوسف	خیبر و جزیره مجنون	۴۸
۵	۶۰	درمیان	اسیر	۶
٦	۵۲	فردوس	کربلای۲	۱۵
۷	۴۹	بیرجند	در سومار و در فجر۳؛ عملیات والفجر۸	۸۴
۸	۶۴	سربیشه	کربلای۵ و۶ و عملیات والفجر۸	۳۳
۹	۵۵	بیرجند	بدر، والفجر۸ و کربلای۴ و کربلای۵ و بیت المقدس۲	۶۰
۱۰	۵۷	بیرجند	مناطق غرب و جنوب کشور	۵۶
۱۱	۶۱	قاین	جبهه (عملیات خیبر) و اسارت	۸۰
۱۲	۵۹	طبس	عملیات خیبر، والفجر۸، کربلای۴و۵	۳۷
۱۳	۶۰	طبس	کربلای۵	۱۴
۱٤	۶۴	بیرجند	شلمچه	۳۶
۱۵	۶۵	بیرجند	شلمچه	۴۰
۱٦	۶۲	بیرجند	شلمچه	۱۸
۱۷	۶۰	بیرجند	شمال غرب کشور	۱۳
۱۸	۵۰	فردوس	غرب کشور	۶
۱۹	۵۶	فردوس	والفجر۳، والفجر۴والفجر۸، کربلای۱ و کربلای۴و۵	۱۹
۲۰	۵۱	بیرجند	والفجر۳، کربلای۵ و مرصاد	۴۰
۲۱	۵۹	سرایان	فاو	۲۶
۲۲	۶۳	زیرکوه	بیت المقدس۱	۴۸
۲۳	۵۸	زیرکوه	کربلای۴ و مرصاد	۵۰
۲٤	۵۶	بیرجند	شلمچه	۲۳
۲۵	۶۳	بشرویه	فتح۸	۱۲
۲٦	۵۷	قاین	فتح‌المبین	۱۰
۲۷	۵۸	درمیان	محور شحیطه	۴۲
۲۸	۵۹	بشرویه	مطلع‌الفجر	۳۳
۲۹	۶۱	نهبندان	نصر۱، نصر۲ و نصر۳	۱۸
۳۰	۶۵	سرایان	والفجر۲، والفجر۳ و والفجر۵	۲۸

[Downloaded from npwjm.ajaums.ac.ir on 2026-09-15]

جدول۲. پیامدهای روان‌شناختی معنویت، دین‌داری و توکل به خداوند در دفاع مقدس از دیدگاه ایثارگران و جانبازان

کد انتخابی	کد محوری	کدهای باز
پیامدهای روان‌شناختی معنویت، دین‌داری و توکل به خداوند در دفاع مقدس از دیدگاه ایثارگران و جانبازان	پیامدهای معنویت‌گرایی	ایمان قوی باعث تقویت مقاومت ذهنی بود؛ ایمان باعث شجاعت رزمندگان بود؛ معنویت در منطقه موج می‌زد؛ معنویت و ارتباط معنوی که با خدا داشتیم در شرایط سخت جنگی و گیرافتادن در محاصره دشمن، نجات‌دهنده ما بود؛ والفجر ۸ به خاطر معنویت موفق شد؛ افزایش شهامت و جسارت به علت ارتباط معنوی کل لشکر با خدا؛ پررنگ شدن مکتب شهادت؛ افسوس و حسرت برای شهید نشدن؛ عدم دورویی میان رزمندگان و یکدل بودن همگی به علت اینکه هدف همه معنویت و قرب الی الله بود؛ تفاوت بین سربازان ایرانی و عراقی همین معنویت و دین‌داری بود؛ نقطه پیروزی و غلبه بر دشمن، نمازخواندن و یاد او بود؛ پشتوانه الهی، قوای حرکت رزمندگان بود
	پیامدهای دین‌داری	آرامش‌دهنده افراد؛ افزایش قدرت رزمندگان؛ افزایش شجاعت رزمندگان؛ افزایش متانت و صبر رزمندگان؛ دین‌داری باعث دست کشیدن از دل‌بستگی‌های دنیوی بود؛ خلوص نیت؛ عدم دل‌بستگی به مادیات؛ نقش بستن مدال نوکری مولا علی بر روی سینه به‌پاس جان‌فشانی؛ جبهه باعث تقویت دین‌داری شد؛ فرهنگ عاشورا، ضامن و تقویت‌کننده دین‌داری رزمندگان بود؛ رمز همه عملیات بر اساس دین بود؛ مداحی‌ها بر اساس اعتقادات دینی به ما انگیزه می‌داد؛ تقدسی که در دفاع مقدس مطرح بود برگرفته از دین‌داری است
	تأثیر توسل و راز و نیاز گروهی	نماز جماعت باعث اتحاد بود؛ توسل آخرین راه نجات بود؛ انسجام روانی و اجتماعی افراد در گروه دعا کردن گروهی قبل از عملیات بود؛ دعای گروهی مانند شرابی مقدس همه را سرمست می‌کرد؛ دعای کمیل هفتگی مانند بخشیده شدن روح تازه‌ای به کالبد رزمندگان؛ تسخیر روح توسط عشق به حسین (ع) و آل حسین؛ حضرت ابو فاضل و زیارت عاشورای گروهی روحیه‌دهنده ما بود؛ ذکر مادرمان فاطمه زهرا (س) به ما شجاعت می‌داد؛ دعای گروهی و رونق آن انرژی مثبت زیادی را به همراه داشت؛ ایجاد امید برای رسیدن به لقا الله
	پیامدهای توکل	توکل به خدا باعث انجام غیرممکن‌ها می‌شد؛ کلید تربیت شهدا و سایر رزمندگانی که افتخار شهادت را نداشتند توکل بود؛ ایمان و توسل، بازکننده گره‌های کور است؛ عدم ترس از شهادت به دلیل توکل به خدا؛ توکل همراه با تخصص و تجربه بود؛ کلید پیروزی ایمان و توکل قوی بود؛ توکل همراه تلاش و مجاهدت عامل موفقیت ما در دفاع مقدس بود؛ توکل به خدا یک نقطه اتکا در دل تاریکی بود؛ توکل باعث خروجی بهتر هر کاری می‌شد؛ توکل تمرین شهادت بود باعث کاهش پریشانی روانی می‌شد؛ عدم ترسیدن از دشمن؛ توکل در جنگ یعنی دست در دست خدا بودن؛ عالم محضر خداست و انسان تنها نیست؛ توکل باعث عدم سقوط خرمشهر در ۱۰ روز ابتدایی جنگ شد؛ توکل به خدا باعث نجات روستاهای کردستان با حداقل افراد بود؛ توکل باعث امداد غیبی از سوی خداوند بود
	پیامدهای راز و نیاز انفرادی با خدا	نماز آرام‌کننده دل‌ها بود؛ قران، مونس دل‌ها بود؛ مناجات و دعای آخر شب، افزایش عشق به شهادت را سبب شد؛ دعا باعث افزایش قدرت، شجاعت و شهامت شد؛ آرامش قلبی؛ نماز شب انسان‌سازی می‌کرد؛ مناجات با خدا صیقل دهنده روح بود؛ آیه ان ینصرالله، به ما امید می‌داد؛ انس با قرآن باعث آرامش دل بود؛ این راز و نیازها، جسم و روح ما را حفظ کرد

از کمیته اخلاق در پژوهش دانشگاه علوم پزشکی بیرجند با شماره IR.BUMS.REC.۱۴۰۲.۳۲۶ است.

با توجه به شیوه و رویکرد اتخاذ شده، ابزار جمع‌آوری اطلاعات مصاحبه نیمه ساختاریافته بود. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از راهبرد هفت مرحله‌ای Colizzi استفاده شد. در این راهبرد، در مرحله اول یادداشت برداری از داده‌ها، مرحله دوم بیرون کشیدن اظهارات و اصلاحات مرتبط با بحث، مرحله سوم، تدوین مفهوم از هریک از اظهارات، مرحله چهارم، تشکیل خوشه‌های معنایی شکل‌گرفته و تعیین ارتباط آن با مقوله‌های کلی، مرحله پنجم، پیوند نتایج برای توصیف جامع از پدیده تحت مطالعه، مرحله ششم تقلیل سازی از یافته‌ها و در مرحله هفتم با هدف تأیید یافته‌های پژوهش، بازبینی اعضا انجام گرفت. در مراحل تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار MAXQDA-۱۲ استفاده شد. جهت ارزیابی نتایج پژوهش، از معیارهای چهارگانه Guba & Lincoln(۲۱) استفاده شد که از عنوان اعتماد پذیری یا قابلیت اعتماد برای ارزیابی نتایج پژوهش کیفی استفاده شد.

[Downloaded from npwjm.ajaums.ac.ir on 2026-09-15]

قابلیت اعتماد به بیانی ساده، میزانی است که در آن می‌توان به یافته‌های یک تحقیق کیفی متکی بود و به نتایج آن‌ها اعتماد کرد.

یافته‌ها

جهت آشنایی با مشارکت‌کنندگان پژوهش، اطلاعات جمعیت شناختی ارائه‌شده است.

یافته‌های پژوهش در قالب ۵دسته شامل «پیامدهای معنویت"، "پیامدهای دین‌داری"، تأثیر توسل و راز و نیاز گروهی"، "پیامدهای توکل" و "پیامدهای راز و نیاز با خدا" دسته‌بندی شد. در ادامه و در جدول ۲، کدگذاری باز، محوری و انتخابی ارائه‌شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش کیفی حاضر باهدف بررسی ادراک جانبازان و ایثارگران دوران دفاع مقدس از نقش معنویت، دین‌داری و توکل به خداوند در سلامت روان‌شناختی رزمندگان انجام گرفت. یافته‌های حاصل از تحلیل مصاحبه‌های ایثارگران و جانبازان دوران دفاع مقدس مبین آن است که معنویت، دین‌داری، توکل به خداوند متعال در قالب پنج مؤلفه پیامدهای معنویت، پیامدهای دین‌داری، تأثیر توسل و راز و نیاز گروهی، پیامدهای توکل و پیامدهای راز و نیاز با خدا نمود پیداکرده است. ایثارگران و جانبازان، معنویت و ایمان به خداوند را علت پیروزی ایران در جنگ هشت ساله دانسته و معتقدند در شرایط تنش‌زا و سرشار از فشار روانی جنگ نابرابری که به ایران تحمیل‌شده بود، عاملی که سبب حفظ انسجام روانی و درنتیجه بهداشت و سلامت روان‌شناختی آنان و سایر هم‌رزمانشان شده بود، معنویت، اعتقادات مذهبی، توکل و امید به خداوند متعال بوده است. یافته‌های پژوهش حاضر با نتایج پژوهش‌های اسدزندی و همکاران(۲۲)، Bodok-Mul-derij و همکاران(۲۳)، He و همکاران(۲۴) و Manoiu و همکاران(۲۵) همخوانی دارد. در تبیین بهتر یافته‌های پژوهش باید گفت پروردگار عالم، تنها قدرت و پشتوانهای است که همواره از همهی منافع آدمی بهطور دقیق آگاه و بر پشتیبانی از بنده تواناست. فردی که بر خداوند توکل دارد و او را باور دارد و کارهای خود را به او واگذار میکند و به دیگران پشت میکند، هیچ‌گاه به اضطراب دچار نخواهد شد و پیوسته در برابر او تسلیم و راضی خواهد بود و هرگز در دل خود تردید راه نمیدهد و در آرامش کامل به سر میبرد(۲۶). درواقع معنویت و باورهای دینی و مذهبی سبب می‌شود تا فرد علاوه بر اینکه در زندگی روزمره و معمولی خود آرامش قلبی را تجربه کند، در مواقع بحرانی و قرارگیری در معرض هیجان‌های منفی گوناگون همچون شرایط جنگی نیز سطوح بالایی از آرامش و سلامت روان‌شناختی را تجربه نمایند(۲۷). والی و همکاران(۲۸) نیز نشان دادند توکل به خدا باعث کاهش اضطراب، افسردگی، شکایات جسمانی ناشی از مسائل روانی و ایجاد احساس آرامش و صبر می‌گردد. مرور ادبیات دینی نشان می‌دهد که معنویت و دین‌داری ابزاری راهبردی است که با مدیریت فشارهای ذهنی و درونی، تقویت استقامت و صبر، حفظ انسجام و یکپارچگی درونی و جلوگیری از پریشانی روانی، موجبات بهبود سلامت روان‌شناختی را در افراد در شرایط استرس‌زا فراهم می‌کند(۲۹). حجتی و همکاران(۳۰) بیان نمودند معنویت می‌تواند به‌عنوان یک روش مقابله‌ای با استرس و بحران‌های زندگی باشد که در بروز نا ملایمت‌ها و استرس و سختی‌های زندگی به کمک انسان می‌آید. در پژوهش حاضر نیز رزمندگان شامل ایثارگران و جانبازان دوران دفاع مقدس صراحتاً بیان داشتند که در شرایط پرتنش جنگ علی‌الخصوص مواقع خاص جنگی همچون انجام عملیات، غافلگیری توسط دشمن و سنگرگیری، فعالیت‌های عملیاتی و هم‌چنین دوران سخت و سرشار از استرس و اضطراب اسارت و تحمل شکنجه از سوی سربازان عراقی، مهم‌ترین عاملی که امید و نشاط را در آنان زنده می‌داشت، ایمان، یاد خدا و توکل به او بوده است.

از مهم‌ترین محدودیت‌ها، می‌توان به عدم انجام مصاحبه با زنانی که در دوران دفاع مقدس به جهاد پرداختند اشاره کرد. بنابراین پیشنهاد می‌شود که در پژوهش‌های آتی با زنانی که در دوران دفاع مقدس به همکاری پرداخته بودند نیز مصاحبه انجام گیرد. دیگر محدودیت پژوهش حاضر با عنایت به روش انجام آن این است که مشارکت‌کنندگان آن فقط از استان خراسان جنوبی بوده‌اند و بنابراین ضمن اینکه باید در تعمیم‌یافته‌های پژوهش احتیاط نمود، پیشنهاد می‌شود تا در تحقیقات آینده مشارکت‌کنندگانی از سایر استان‌های کشور علی‌الخصوص استان‌های مجاور مرز عراق انتخاب شوند. پیشنهاد کاربردی پژوهش حاضر نیز عبارت است از اینکه مشاوران، روان‌پزشکان و روان‌درمانگران جهت اعمال مداخله باهدف بهبود سلامت و بهداشت روانی مراجعین خود که در شرایط بحرانی و حاد و سرشار از تنش قرار دارند، از فنون درمانی مبتنی بر معنویت بهره‌گیرند.

تشکر و قدردانی

از تمامی افراد به‌ویژه جانبازان گرامی که در پژوهش حاضر یاریگر پژوهشگران بودند، تشکر می‌شود.پژوهش حاضر با حمایت مالی بنیاد حفظ و نشر ارزش‌های دفاع مقدس خراسان جنوبی انجام گرفته است.

[Downloaded from npwjm.ajaums.ac.ir on 2026-09-15]

References

1. Samari safa J, Kazemian S, Pourdel M, Soltani M. The role of holy defense on the self-efficacy of war veterans in Ahvaz. Holy Defense Studies 2021; 7(3): 167-179. [Persian]

2. Mohammadkhani S, Hasani J, Akbari M, Yazdan Panah N. Mediating Role of Emotion Regulation in the Relationship of Metacognitive Beliefs and Attachment Styles with Risky Behaviors in Children of Iran-Iraq War Veterans with Psychiatric Disorders. IJPCP 2020; 25(4): 396-411. [Persian]

3. Hosseininia S, Emami S, Esmaeeil azar A. The role of religious and spiritual culture and mystical principles in increasing the endurance and combat power of warriors in the eight years of holy defense from Shahid Avini's point of view. Holy Defense Studies 2022; 8(3): 135-155. [Persian]

4. Hatami O, Ahmadi V, Badizadeh Bidokhti M. The Application of Absurdism and Belief in God (Sadegh Hedayat's Works and Sacred Defense Scenes). Islamic Art Studies 2023; 20(49): 188-199. [Persian]

5. Mirzaei M. Analysis of the Components of Spirituality and Ethics in the testaments of the Cultural Martyrs of Ilam Province based on the Statement of the Second Step of the Islamic Revolution. Witness the thought 2021; 2(2): 47-72. [Persian]

6. Schultz M, Meged-Book T, Mashiach T, Bar-Sela G. Distinguishing between spiritual distress, general distress, spiritual well-being, and spiritual pain among cancer patients during oncology treatment. Journal of Pain and Symptom Management 2017; 54(1): 66-73.

7. Khosravi Z, Farokhzad P. The role of spirituality and self-efficacy in predicting happiness and mental health: A cross-sectional study. IHJ 2020; 5(2): 42-49.

8. Nelson CJ, Rosenfeld B, Breitbart W, Galietta M. Spirituality, religion, and depression in the terminally ill. Psychosomatics 2002; 43: 213-20

9. Mosadeghrad A. The necessity of teaching spirituality in universities of medical sciences. Payesh 2023; 22(6): 781-784. [Persian]

10. Moradi dehnavi J, Rafieihonar H, Khosh goftar moghaddam AA. Modeling the Relationship between Religion and Psychological Well-being with Self-Efficacy Mediation, Perceived Social Support, and the Meaning of Life. Cultural Psychology, 2023; 6(2): 245-266. [Persian]

11. Tedrus GMAS, Fonseca LC, Magri FDP, Mendes PHM. Spiritual/religious coping in patients with epilepsy: relationship with sociodemographic and clinical aspects and quality of life. Epilepsy & Behavior 2013; 28(3): 386-90.

12. Jian Bagheri M, Notarkesh M, Ghammari M. The Relationship of Religiousness and Resilience with Psychological Well-Being in Veterans' Wives. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat 2021; 7(1): 81-94. [Persian]

13. Adibzadeh M. The Indicators of Religiousness and its Examples in Cyberspace: a Way to Calm Down a Society with Mental Health during the Corona. Emergency Management, 2021; 10(Corona Special List): 59-70. [Persian]

14. Hasanvand A. A Study of the Role of Religious Beliefs on Mental and Physical Health: A Review Study. IHJ 2021; 6(2): 91-98. [Persian]

15. Arefian M, Tagvi SM. Construction and validation of trust level questionnaire based on Islamic sources. Islam and Health Journal 2019; 5(2): 66-75. [Persian]

16. Arefian M, Taghavi SMR, Goodarzi M A. Prediction of Mental Disorders Symptoms based on Secular Attachment, Trust in God and Dysfunc-

[Downloaded from npwjm.ajaums.ac.ir on 2026-09-15]

tional Attitudes. Islamic Life Style 2023; 7(3): 111-120. [Persian]
17. Jafarzadeh M. Explaining the psychological characteristics of entrepreneurial Tawakkul. Journal of International Business Administration 2023; 6(2): 139-154. [Persian]
18. Amiruddin A, Qorib M, Zailani Z. A study of the role of Islamic spirituality in happiness of Muslim citizens. Hts Teologiese Studies/Theological Studies 2021; 77(4): 1-5.
19. Bakır N, Irmak Vural P, Demir C. Relationship of depression, anxiety and stress levels with religious coping strategies among Turkish pregnant women during the COVID-19 pandemic. Journal of Religion and Health 2021; 60(5): 3379-3393.
20. Boscaglia N, Clarke DM, Jobling TW, Quinn MA. The contribution of spirituality and spiritual coping to anxiety and depression in women with a recent diagnosis of gynecological cancer. International Journal of Gynecologic Cancer 2005; 15(5): 48-55.
21. Guba EG, Lincoln YS. Competing paradigms in qualitative research. Handbook of qualitative research, 1994; 105.
22. Asadzandi M, Seyed Kalal A. How Spirituality Affects Mental Health: From Religious to Secular Spirituality. Iran J Cult Health Promot 2022; 6(3): 403-411. [Persian]
23. Bodok-Mulderij I, Schaap-Jonker H, Klaassen-Dekker A, Boselie J, Jacobs N. The relation between religion/spirituality and mental health is mediated by self-compassion: Evidence from two longitudinal studies in the Dutch-speaking general population. Psychology of Religion and Spirituality 2023; 15(3): 407-417.
24. He M, Lu J, Chen JH, Tong KK. The relationship between spirituality and mental health among police trainees. Policing: An International Journal 2023; 46(3): 490-502.
25. Manoiu R, Hammond NG, Yamin S, Stinchcombe A. Religion/Spirituality, Mental Health, and the Lifespan: Findings from a Representative Sample of Canadian Adults. Canadian Journal on Aging/La Revue canadienne du vieillissement 2023; 42(1): 115-125.
26. Farhadian F. Mental health in the light of practical commitment to religious teachings. Payam Zan 2012; 236: 42-51. [Persian]
27. Karimi A, Karsazi H, Fazeli Mehrabadi A. Role of Depression, Anxiety, and Stress Symptoms in Adolescent Psychological Well-being: Moderating Effect of Religious Orientation. Pajouhan Sci J 2021; 19(2): 58-65. [Persian]
28. Vali L, Ghorbani R, Shabani Y, Jahani Y. Survey of association between Religious Beliefs and Anxiety of Students. Educ Strategy Med Sci 2020; 13(2): 70-80. [Persian]
29. Khatib SM, Azarbayejani M, pasandideh A, Jan bozorgi M, RasoulzadTabatabaee SK. The Conceptual model formulation of Religious Coping with Stress Based on the Holy Quran Teachings: A Grounded Theory. Cultural Psychology 2022; 6(1): 46-75. [Persian]
30. Hojjati H, Sarbani A, Alimohammadzadeh Kh. The Relationship between Daily Spiritual Experiences and Perceived Stress in the Spouses of War Veterans with Post-traumatic Stress. J Mil Med. 2017; 19(2): 135-142. [Persian]

[Downloaded from npwjm.ajaums.ac.ir on 2026-09-15]